

Jaroslav Pažout, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století,*

Praha 2008, Prostor, 342 s.,
ISBN 978-80-7260-186-8

Ačkoli titul knihy může působit poněkud zavádějícím dojmem, čtenáři se při jejím otevření rozprostře tématika, jež v našich podmínkách čekala poměrně dlouhou dobu na náležitě zpracování. Jaroslav Pažout se 60. létům věnuje z úhlu pohledu, na který nejsme příliš zvyklí. Podrobně mapuje západní a československé studentské hnutí, v jehož rámci se zaměřuje především na jeho ideová východiska, aktivity, iluze i přirozené rozdíly mezi jeho projevy na východě a na západě.

Autor přitom vychází ze základní premisy, na jejímž základě studentům v obou částech rozděleného světa přisuzuje stejnou funkci v podobě oprávněné kritiky hluboké systémové krize vlastních režimů, bez ohledu na to, zda se jedná o USA, Franci, Německo nebo o Československo, Polsko a Jugoslávii. Při vymezení základního pole výzkumu však autor nezapomíná na důležitou skutečnost odlišných parametrů a příčin, z nichž jednotlivé krize vyrůstají, což také považuje za klíč k divergentním projevům protestního hnutí ve východní a západní Evropě. Takto uchopený badatelský prostor potom pisateli poskytuje nebývalou možnost srovnat to, co se na první pohled jeví jako nesrovnatelné: opozici formující se vůči stávající podobě socialistického zřízení na jedné straně a „ultralevičácké“ skupiny na straně druhé.

Jestliže první část knihy je založena na paralelním sledování studentských revolt na západě a v Československu, v její druhé polovině směřuje Pažout k přiblížení vzájemného kontaktu v kulminačním období konce 60. let, z něhož vyústilo i levicově orientované Hnutí revoluční mládeže. Autor fundovaně osvětluje fenomén tzv. nové levice včetně jejích ideových vzorů, odkud protestní hnutí čerpalo svou inspiraci. Zároveň tyto tendence dává do souvislosti s krizí komunistických stran, které po XX. sjezdu KSSS ztratily na přitažlivosti. Otázky, na něž měla dříve monopol z Moskvy řízená levice, jsou nyní reinterpretovány za pomoci trockismu (u něho je přitažlivý zejména protistalinský a protibyrokratický akcent), maoismu (kulturní revoluce jakožto protiváha hodnotám konzumní společnosti), *Ekonomicko-filozofických rukopisů* mladého Marxe a autorů frankfurtské kritické školy (Theodor W. Adorno, Jürgen Habermas, Her-

bert Marcuse).¹ Vedle toho Pažout poukazuje na zdroje čerpané z osvobozenec-kých bojů třetího světa (Fidel Castro, Ernesto Che Guevara, Mao Ce-tung), jež do úvah o krizi kapitalismu vnášely revoluční romantismus eskalující zejména po Guevarově dobrodružné smrti roku 1967.

Jelikož na téma západního studentského hnutí u nás dosud vyšla pouze jedna nepřilíš zdařilá překladová studie,² může čtenáře poněkud zaskočit výsledná charakteristika celého hnutí, které nejenže bylo roztrženo do stovek naprosto disparátních skupin, ale navíc se procentuálně týkalo jen malé hrstky studentů. Podobné úvahy kromě toho však ovlivnily i feministické hnutí či teologii osvobození nacházející půdu především v Jižní Americe, jež zpětně na mladou generaci působily. Na základě autorova výkladu lze současně dojít k závěru, že rezistence vůči vládnoucímu establishmentu pomalu sílila s tím, jak se propojovala s bojem za občanská práva a s mírovým hnutím proti válce ve Vietnamu a jak vůči těmto tendencím přibývalo represivních zákroků ze strany státní moci. Roku 1968 potom lokální protesty kvůli řadě okolností přerostly v několika centrech západního světa (zejména v americkém Berkeley, Berlíně a Paříži) téměř v masovou vlnu odporu. Autor dále rozebírá okolnosti a příčiny poměrně rychlého rozpadu protestního hnutí a stabilizaci revoluční situace, kdy se většina bývalých aktivistů zapojila do běžného života, část vstoupila do oficiálních politických struktur a jen nepatrná menšina setrvala v idealistickém boji, který se záhy transformoval do násilných akcí.³

Autor se současně vedle teoretických zdrojů nevyhýbá ani objasnění prozaičtějších důvodů nárůstu napětí mezi mladou generací a státními orgány. Hned v úvodní pasáži zmiňuje sociologický charakter poválečné generace, která byla díky ekonomickému růstu nebývale početná, a protože nezažila předchozí válečné útrapy, nesdílela hodnotový systém svých otců. Z této skutečnosti také pramení nedůvěra, rezervovanost a nakonec i odpor k tolik opěvovanému konzumnímu způsobu života. Kromě mírového hnutí patřila mezi základní motivace studentských protestů také neutěšená situace na vysokých školách, kam nastupovalo neustále se zvětšující procento populace. Univerzity byly kritizovány pře-

1 Autor oprávněně vyzvedá vliv Marcuseho hitu *Jednorozměrný člověk*, který mladé generaci 60. let poskytl poměrně vytříbený teoretický arzenál vysoké úrovně – HERBERT MARCUSE, *One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Boston 1964.

2 INGRID GILCHER-HOLTEYOVÁ, *Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a západní Evropě*, Praha 2004.

3 K tomuto tématu u nás existuje kvalitní přehledová práce věnující se německému dění – ŠÁRKA DAŇKOVÁ, *RAF – Frakce rudé armády*, Praha 2006.

vším za to, že místo aby vychovávali samostatně myslící osobnosti, dodávají pouze kvalifikovanou pracovní sílu výrobním společnostem či státnímu aparátu.

Na první části knihy je sympatický především autorův citlivý přístup k této doposud politicky žhavé problematice, která dodnes rozděluje francouzskou nebo německou společnost na dva tábory. Namísto postulování jednoduchých autoritativních soudů, jak jsme tomu často svědky při dogmatickém používání liberálního vymezení totalitarismu, Pažout vynakládá nemalé úsilí na to, aby celé hnutí pojal v širších historických a společenských souvislostech. Oproti politické interpretaci levicových hesel a odznaků s Che Guevarou či Mao Ce-tungem, jež byly tehdy povinnou výbavou každé protestní akce, tak například akcentuje symbolickou rovinu těchto projevů, kdy více než přihlášení se k politickému programu představovaly revoltu proti stávajícímu systému a snahu po odkrývání tabuizovaných témat. Stejně tak se autor snaží o vyvážené hodnocení, které přes řadu výhrad vyznívá pro mladou generaci z delší historické perspektivy příznivě. Vliv studentského hnutí spatřuje nejen v pozdějších úpravách vysokoškolských zákonů, ale i v nezanedbatelném podílu na tvorbě tolerantnější a demokratičtější společnosti.

Z podobné perspektivy autor přibližuje i Československo, kde rok 1956 a XX. sjezd KSSS sehrál daleko významnější společenskou roli než na západě. Studentské hnutí je zde sledováno od jeho formování v podobě majálesů druhé poloviny 50. let přes snahy místních organizací v Československém svazu mládeže vymknout se z klasické funkce převodové páky režimu až po aktivní zapojení do jarních událostí roku 1968, posrpnovou obranu demokratizačních změn i labutí píseň odporu vůči nastupující normalizaci.

Hlavní důraz klade na odkrytí souvislostí s pozvolnou liberalizací československé společnosti v 60. letech, kdy se studentské hnutí (v této době omezené především na pražské prostředí) ocitlo v poměrně paradoxní situaci. Jestliže radikalizující se skupiny zaujímaly maximálně kritický postoj nejen vůči režimu A. Novotného, ale i vůči reformisticky laděnému křídlu uvnitř KSČ, jejich představitelé neviděli současně jinou možnost dosažení změn než prostřednictvím infiltrace samotného systému. Toto stanovisko je nutně vedlo k přijetí legalistického ideového východiska, založeného na maximální angažovanosti v rámci oficiálních struktur ČSM, což skutečně v letech 1966/1967 slavilo nemalé úspěchy. Československým studentům je autorem současně přisuzována stejná generační zkušenost jako jejich západním kolegům; hodnotová orientace je sice diametrálně odlišná, pocit odcizení vycházející z nedostatečné seberealizace v rámci daného společensko-ekonomického uspořádání však zůstává stejný. Pažout přesvědčivě dokazuje, že oproti německým nebo francouzským studentům nesměřovaly představy pražských vysokoškoláků k destrukci samotného systému. Stávající

podoba režimu pro ně byla nepřijatelná, avšak socialismus nechápali ve stejné negativních konotacích jako západní studenti kapitalismus.

Tato skutečnost ostatně souvisí i s mírou politizace studentského hnutí, které bylo samozřejmě v západních zemích mnohonásobně větší. I když reálný program byl v obou částech světa vymezen spíše negativní definicí a jasným vědomím toho, co být nemá, než reálnou politickou vizí. Rozdílnost v pojetí odporu vůči vládnoucím strukturám a vzájemné nepochopení vycházející z odlišných životních zkušeností potom Pažout odkrývá na konfrontaci v kulminačním bodě roku 1968. Tehdy mezi západními a československými studenty docházelo k četným kontaktům, jež přinášely spíše nepochopení než oboustranné obohacení: pražští studenti u svých protějšků nechápali ani „levičácká“ hesla a radikalismus, ani averzi vůči konzumní společnosti, němečtí a francouzští aktivisté naopak české vysokoškoláky považovali za politicky naivní a nevědomejší. Pro způsob autorova výkladu je příznačné, že oběma názorům přisuzuje jistou opodstatněnost: „Českoslovenští studenti měli samozřejmě pravdu v tom, že západní demokratický systém poskytoval lidem více svobody, než jaké se dostávalo obyvatelům zemí se sovětským modelem socialismu, a byl také úspěšnější v ekonomické oblasti. Na druhé straně zase naši studenti nebyli často schopni docenit specifickou negativní zkušenost, kterou udělali západní levicovní radikálové se svým establishmentem.“

Vrchol aktivit československého hnutí Pažout spatřuje v listopadové stávce roku 1968, v níž univerzitní studenti, k nimž se záhy připojili i středoškoláci, protestovali proti novému zavádění cenzury a omezování občanského života. Následující období se již ruku v ruce s nastupující normalizační mocí vyznačovalo ústupem z aktivního života a stahováním se do soukromí. Od líčení posledních ohnisek legalistického vzdoru, jež byla pacifikována ve druhé polovině roku 1969, potom autor přechází k přiblížení skupiny poněkud anomálního charakteru.

Čtenář tak může v závěrečné kapitole sledovat příběh skupiny Hnutí revoluční mládeže, která se jako jediná v našich podmínkách orientovala směrem k západnímu radikalismu a ve shodě s trockistickou interpretací viděla ve stávajícím režimu zbyrokratizovanou podobu původního revolučního úsilí. Zprostředkovatelskou roli trockistických myšlenek zde sehráli zejména guru české nonkonformní levice Zbyněk Fišer alias Egon Bondy a Petr Uhl, mající osobní kontakty s podobně orientovanými kruhy ve Francii. Pažout zde věrně rekonstruuje marnou snahu několika aktivistů o vytvoření širšího studentsko-dělnického hnutí, což na pozadí měnící se politické atmosféry představovalo nemalou osobní odvalu. Sisyfovské úsilí členů této skupiny však nevyhnutelně muselo skončit neúspěchem, který měl v tomto případě podobu jednoho z prvních soudních procesů rané fáze československé normalizace v březnu 1971.

Nejenže recenzovaná kniha svým detailním rozbořem zahraniční literatury a archivních pramenů zaplňuje další bílé místo, jež můžeme škrtnout z dlouhého seznamu dosud nezpracovaných témat české historiografie soudobých dějin, její celkové pojetí však zároveň vybočuje z běžné historické produkce poslední doby. Největší přínos nespatřuji ani tak v precizním zachycení událostí od Paříže po Prahu, jako spíše v osobním vkladu samotného autora. Jaroslav Pažout totiž zkoumané společenské procesy nevykládá pouze prostřednictvím archivního materiálu, ale projevuje neobyčejnou snahu po porozumění a vyvážené interpretaci tématu. Škoda jen, že mu paralelní koncepce kapitol o západním a československém studentského hnutí nedovoluje častější a podrobnější srovnání. Bezesporu by bylo přínosné podívat se obě skupiny také prizmatem společných tematických okruhů, jakými by mohl být například poměr studentů k univerzitám, vztah ke generaci otců, vládnoucímu režimu atd. Patrně by potom byly autorovy závěry vypovídající o rozdílných formách revolty motivovaných podobným počtem ještě zřetelnější a zároveň přesvědčivější.

Jan Mervart